

พุทธศิลป์ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์: คุณค่าและความสำคัญ
**Buddhist Art as the Khmer Castles in Surin Province:
The Value and Importance**

ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม¹

พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, ผศ.ดร.²

พระวัฒนา ญาณวโร,ดร.³

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของบทความวิชาการนี้ คือเพื่อนำเสนอพุทธศิลป์ปราสาทขอมที่มีปรากฏในจังหวัดสุรินทร์ รวมถึงความหมายและความสำคัญ โดยการศึกษาจากข้อมูลทางเอกสารประวัติศาสตร์และทางหลักฐานทางโบราณคดี และซึ่งจากหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์และทางโบราณคดีนั้น เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ส่งผลให้มีผู้มีจิตศรัทธาและอุทิศตนสร้างงานศิลปะที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งงานศิลปะดังกล่าวนี้เรียกว่า “พุทธศิลป์” ในบรรดาอารยธรรมที่สำคัญในโลกนี้ “อารยธรรมขอม (เขมร) โบราณ ซึ่งเจริญขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 คือ อารยธรรมที่มีความสำคัญมากแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบขอม หรือสถาปัตยกรรมแบบลพบุรีนั้น แบ่งออกได้ 3 ประเภท คือ (1) เทวาลัย หรือเทวสถาน (วัด) (2) ธรรมศาลา ที่พักคนเดินทางหรือบ้านมีไฟ (3) อโรคยาศาล โรงพยาบาล ในส่วนของจังหวัดสุรินทร์นั้น ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นจังหวัดที่มีปราสาทขอมตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งปราสาทขอมที่เป็นของศาสนาพราหมณ์และปราสาทขอมที่เป็นของพระพุทธศาสนา นิกายมหายาน แบบวัชรยาน ดังที่มีปรากฏพุทธศิลป์ผ่านสถาปัตยกรรม และประติมากรรมรูปเคารพต่าง ๆ ซึ่งจากหลักฐานข้อมูลดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์นั้น เคยมีพระพุทธศาสนา นิกายมหายาน แบบวัชรยาน เจริญรุ่งเรืองและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวจังหวัดสุรินทร์เป็นระยะเวลายาวนาน และถึงแม้พระพุทธศาสนา นิกายมหายาน แบบวัชรยาน ในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ในปัจจุบันได้เสื่อม แต่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ และคติความเชื่อยังคงมีอยู่ตราบเท่าถึงทุกวันนี้

¹ บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

² สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

³ บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

คำสำคัญ: พุทธศิลปกรรม, ปราสาทขอม, จังหวัดสุรินทร์

Abstract

The purpose of this academic article is to present the Buddhist art that appears in Surin province, including meaning and importance, by studying the data from historical documents and archaeological evidence, as results from the historical and archaeological evidences. When Buddhism was spread into the Suvarnabhumi region during the 3rd century AD, there was a devotee and dedication to create art related to Buddhism as the offering. This art is called "Buddhist art". Among all the important civilizations in this world, "Khmer civilization (Khmer), ancient which grew during the 12-18 century, is one of the most important civilizations in Southeast Asia, which forms of Khmer architecture or Lopburi architecture that can be divided into 3 types: (1) Devalai or temple (temple); (2) Dhammasala, accommodation for travelers or houses with lights; (3) Arogayasala (Chapel of the hospital). In the part of Surin province located in the northeast of Thailand is a province with a large number of Khmer castles both Khmer castles belonging to Brahmanism and Khmer castles, which belonging to the Mahayana sect of Vajrayana Buddhism, as shown by Buddhist art through architecture and various idol sculptures. From this evidence, it is an indication that in the Surin province used to have the Mahayana Buddhism flourishing and influencing the way of life of Surin people for a long time. Although Buddhist Mahayana sect in Surin province at present has deteriorated, but historical evidences and beliefs still exist today.

Keywords: Buddhist Art, Khmer Castle, Surin province

1.บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าไปในดินแดนสุวรรณภูมิในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ส่งผลให้มีจิตศรัทธาและอุทิศตนสร้างงานศิลปะที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งงานศิลปะดังกล่าวนี้เรียกว่า “พุทธศิลป์” ซึ่งคำว่า พุทธศิลป์ หรือ พุทธศิลปกรรม สามารถแยกออกได้เป็นคำ 2 คำ คือ พุทธะ + ศิลปะ ซึ่งคำว่า พุทธะ คือ เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และเป็นคำที่ใช้ในความหมายถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนคำว่า ศิลปะ เป็นเรื่องราวของความงามความพึงพอใจในสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น ดังนั้น ความหมายโดยรวมของคำว่า พุทธศิลป์ คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อความงาม เพื่อความพอใจ ที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุถวาย เพื่อเป็นพุทธบูชาเนื่องใน

พระพุทธศาสนา”⁴ โดยความประสงค์ที่แท้จริงของงานพุทธศิลป์นั้น ก็เพื่อให้ “...เกิดผลอันเป็นคุณค่าทางจิตใจ ให้เกิดความเกษมเบิกบานเป็นความสุขสงบและร่มเย็น จึงกล่าวได้ว่า งานพุทธศิลป์เป็นเสมือนสะพานบุญ หรือเป็นสื่อที่น้อมนำความศรัทธาเลื่อมใสในบวรพระพุทธศาสนา งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏอยู่ทุกแขนง จึงเป็นประจักษ์แห่งความเลื่อมใสในนั้น ๆ ของพุทธบริษัทต่อ ๆ กันมาทุกยุคทุกสมัยที่ได้ปรากฏต่อสายตามาถึงปัจจุบัน”⁵ และองค์ประกอบของงานชิ้นงานที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมานั้น จะสามารถระบุว่ามีสิ่งใดเป็นศิลปะหรือไม่นั้น งานศิลปะชิ้นนั้นจะต้องเป็นงานที่ “องค์ประกอบด้วยสิ่ง 5 ประการ คือ (1) มนุษย์ (2) ความคิด สติปัญญาของมนุษย์ (3) การกระทำของมนุษย์ (4) ความงามที่พึงพอใจ (5) ความนิยมชมชอบ”⁶ และงานศิลปะวิจิตรศิลป์ (Fine Art) ซึ่งเป็นแขนงหนึ่งของงานศิลปะ ซึ่งเป็น “งานอันเป็นความภาคภูมิใจของมนุษย์ ซึ่งนอกจากต้องใช้ความพยายามด้วยมือ และด้วยความคิดแล้วยังต้องมีใจจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ทำ เพื่อให้เกิดปัญญาความคิดและความรู้สึกทางจิตพวยพุ่งออกมาและแทรกซึมเข้าไปในงานนั้น” ซึ่งประเภทของงาน “วิจิตรศิลป์แสดงออกได้เป็น 5 ลักษณะ คือ วรรณคดี, ดนตรี, จิตรกรรม, ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม”

2. อารยธรรมขอมในราชอาณาจักรไทย

ในบรรดาอารยธรรมที่สำคัญในโลกนี้ “อารยธรรมขอม (เขมร) โบราณ ซึ่งเจริญขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 คือ อารยธรรมที่มีความสำคัญมากแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อานาจทางวัฒนธรรมของขอมแผ่ขยายไปกว้างไกล จนได้รับการยกย่องให้เป็น “มหาอำนาจ” ยุคโบราณของภูมิภาคนี้ โดยมีพื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่บริเวณทะเลสาบเขมร ไปจนถึงภาคอีสานตอนล่างของไทย และพื้นที่ของตอนใต้ของลาวในปัจจุบัน รวมไปถึงบริเวณปากแม่น้ำโขง ทางตอนใต้ของเวียดนามในปัจจุบัน”⁷

ในส่วนศิลปกรรมของปราสาทขอมนั้นจัดอยู่ในประเภทสถาปัตยกรรม (Architecture) คือ “การก่อสร้างอาคาร สิ่งก่อสร้าง งานวางผังเมือง (ซึ่ง) แบ่งออกเป็น 3 ชนิดคือ (1) สถาปัตยกรรมเครื่องใช้ (wood working) (2) สถาปัตยกรรมเครื่องหิน (stone making) (3) สถาปัตยกรรมคอนกรีตเสริมเหล็ก (Reinforce Concrete)”⁸ ดังนั้น สถาปัตยกรรมทางศาสนาซึ่งเป็น 1 ใน 5 งานวิจิตรศิลป์

⁴ จารุวรรณ พึ่งเทียร, **พุทธศิลป์**, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555, หน้า 1.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷ เขษฐ์ ดิงสัญชติ, **ประวัติศาสตร์ศิลปะ อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**, พิมพ์ครั้งที่ 3, นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, หน้า 220.

⁸ จารุวรรณ พึ่งเทียร, **อ้างแล้ว**, หน้า 5.

ที่ภูมิมนุษย์สร้างขึ้นในเขตพื้นที่ต่าง ๆ โดยกลุ่มชาติพันธุ์มนุษย์ในแต่ละพื้นฐาน ซึ่งสถาปัตยกรรมทางศาสนา เป็นศาสนสถานที่บ่งบอกความเจริญของสังคมมนุษย์ในเขตพื้นที่นั้น ๆ ว่าเป็นชาติพันธุ์ที่มีอายุธรรม อนึ่ง ชาติพันธุ์ของก็เป็นอีกชาติพันธุ์หนึ่งที่มีอารยธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โดยเฉพาะปราสาทที่ถูกสร้างขึ้นในยุคต่าง ๆ ภายใต้ชนชาติพันธุ์ขอม ซึ่ง “คำว่า ขอม นี้ จิตร ภูมิศักดิ์สันนิษฐานไว้ว่า คำว่า “ขอม” น่าจะมาจากคำว่า “กะหล่อม” หรือ “กรอม” มีความหมายว่าอยู่ทางใต้หรือต่ำ ต่อมาจากคนไทยสมัยโบราณใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่กระจายเป็นวงกว้างในแถบกลุ่มแม่น้ำโขง และแม่น้ำเจ้าพระยา ขึ้นไปจนถึงรัฐฉาน”⁹ “มีหลักฐานปรากฏอยู่ในจารึกสมัยสุโขทัยที่วัดศรีชุมตอนหนึ่งว่า “ขอมเรียกพระธมน์แล” รวมทั้งมีพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยาฉบับเอ่ยถึงคำว่าขอมโดยสื่อความหมายถึงชาวเขมรและประเทศเขมร”¹⁰ “คำนี้มีใช้ในภาษาไทยคือ ไทใหญ่ พม่า ลาว เป็นต้น โดยมีความหมายแตกต่างกันไป แต่โดยสรุปแล้วคำว่า “ขอม” น่าจะมาจากคำว่า “กะหล่อม” หรือ “ขแมร์กรอม”¹¹ และสันติ เมืองสุข ได้แสดงทัศนคติเกี่ยวกับศิลปะขอมในเมืองไทยไว้ว่า “ศิลปะขอมในประเทศไทยหรือศิลปะลพบุรี หมายถึง ศิลปะที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมขอม การศึกษาศิลปะที่พบในประเทศไทย สามารถเทียบเคียงกับศิลปะของในกัมพูชาได้ เพราะมีความคล้ายคลึงกับศิลปะขอมสมัยเมืองพระนคร ได้แพร่อยู่ทางภาคอีสาน และเข้าสู่ภาคกลางของไทย”¹² ซึ่งมีความสอดคล้องกับ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ที่ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “ศิลปกรรมเขมรหรือศิลปกรรมขอมแพร่หลายอยู่ในประเทศกัมพูชา และประเทศใกล้เคียงในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 เป็นศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดีย ในระยะแรกมีลักษณะคล้ายศิลปะอินเดียมาก ต่อมามีความเป็นตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น และโดดเด่นในด้านลวดลายประดับที่งดงาม ซึ่งไม่ปรากฏในศิลปะอินเดียมาก่อน ประติมากรรมแสดงความแข็งแกร่งการแสดงอำนาจที่ไม่พบในศิลปะอินเดียเช่นกัน”¹³

ดังนั้น รูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบขอม หรือสถาปัตยกรรมแบบลพบุรีนั้น แบ่งออกได้ 3 ประเภท คือ “(1) เทวาลัย หรือเทวสถาน (วัด) (2) ธรรมศาลา ที่พักคนเดินทางหรือบ้านมีไฟ (3) อโรคยาศาล โรงพยาบาล”¹⁴ ซึ่งทั้ง 3 ประเภทยังคงมีปรากฏในหลายพื้นที่ของภาคอีสานใต้ของประเทศไทย และหากแบ่งเป็นกลุ่มนั้น สมเกียรติ โหล์เพชรรัตน์ ได้แบ่งกลุ่มของศิลปะแบบลพบุรีเอาไว้ 3 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ “ (1) กลุ่มศิลปะสมัยลพบุรีของชาวมอญทวารวดีเดิม ที่มีอายุอยู่ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 6-11 (2) กลุ่มศิลปะสมัยเมืองละโว้หรือลพบุรี เป็นศิลปะลูกผสมแบบเขมรในประเทศไทย ที่อยู่ในช่วง

⁹ อ่างใน ภภพพล จันทรวิวัฒน์กุล, 30 ปราสาทขอมในเมืองพระนคร, นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2560, หน้า 32.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹² สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย, กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2547, หน้า 62.

¹³ อ่างใน ภภพพล จันทรวิวัฒน์กุล, อ่างแล้ว, หน้า 45.

¹⁴ อ่างใน จารุวรรณ พึ่งเกียรติ, อ่างแล้ว, หน้า 116.

คริสต์ศตวรรษที่ 11-13 หรือปีคริสต์ศักราช 1010-1237 (3) กลุ่มศิลปะเขมรสูงชาวพุทธที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย มีอายุอยู่ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 7-11”¹⁵

จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า “...ช่วงอารยธรรมเขมรหรือขอมในประเทศกัมพูชาได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุดในราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 ได้แพร่ขยายเข้ามาเจริญขึ้นในดินแดนแถบอีสานตอนล่าง ดังปรากฏหลักฐานของอารยธรรมเขมรเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นปราสาทหิน และเมืองโบราณ” และจังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งในจังหวัดชายแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา และเป็นอีกจังหวัดหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อีสานใต้ของประเทศไทย และมีหลักฐานทางโบราณคดีของอารยธรรมขอมตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก และสัญลักษณ์ของอารยธรรมขอมที่ปรากฏเด่นชัด โดยผ่านการสื่อจากดวงตราของจังหวัดสุรินทร์ที่เป็นรูปของพระอินทร์ทรงช้าง และด้านหลังเป็นรูปปราสาทขอม ซึ่ง “จังหวัดสุรินทร์นี้มีช้างมาแต่โบราณ และมีผู้จับช้างป่ามาเลี้ยงเสมอ ๆ ดวงตราของจังหวัดสุรินทร์จึงมีรูปช้างชื่อของจังหวัดเป็นคำสนธิของคำสองคำ คือ “สุระ” กับ “อินทร์” หมายถึง พระอินทร์ผู้เก่งกล้าสามารถ ภาพเจดีย์สลักปรักพัง เบื้องหลังแสดงถึงอิทธิพลการก่อสร้างของขอมโบราณ ซึ่งมีอยู่มากมายแห่งในภูมิภาคนี้”¹⁶

จากพงศาวดารเมืองสุรินทร์กล่าวว่า “บริเวณนี้เป็นหลักแหล่งของชนชาติไทยสมัยเรื่องอำนาจ เจ้าเมืองผู้มีนามว่าขุนเกตุสร้างโบราณไว้หลายแห่ง และมีตัวอักษรภาษาไทยภาคอีสานจารึกไว้ด้วย ไทยเสื่อมอำนาจลงจนถอยร่นไปอยู่ที่อื่น เมืองขอมตั้งราชธานีที่เมืองพิมาย”¹⁷ ดังมีปรากฏตามอักษรศิลาจารึกที่บ้านปราสาท ดังนี้

“สิทธิการियะ บรมนารถชาติภิมรมย์ สมชตาปะสิการราชา เจ้าสังข์ราชาพุทธวงษา และเจ้าสมเด็จจตุตมะวรปัญญา และเจ้าหม่อมเกษ เจ้าสมเด็จจโฆตวงษา เจ้ากุลวงษา เจ้านครีวงษา และเจ้าเมืองเทพราชา ขุนไกร ขุนแก้ว ขุนศรี ต่างตา ขุนจันเฒ่าแก่ พ่อแม่พี่น้องญาติกาวงษา ลูกหลานทั้งมวล พร้อมกันสร้างพระมหาธาตุ 3 ลูกนี้ ไว้กับศาสนาพระเจ้า トラบต่อห้าพันวัดษา นิพพานะ ปัจติโยโทตุ”¹⁸

3. จังหวัดสุรินทร์ แหล่งปราสาทขอม

¹⁵ สมเกียรติ โลเพชรัตน์, พระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยา ประวัติศาสตร์ชนชาติไทยกับปฎิภากรมในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิซซิง จำกัด (มหาชน), 2549, หน้า 369.

¹⁶ สุพร ประเสริฐราชกิจ, รวมประวัติและสัญลักษณ์ 76 จังหวัด, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: รวมสาส์น (1977) จำกัด, 2537, หน้า 83.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸ บรรณ สวันตรัจจ์, พงษาวดารเมืองสุรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 3, สุรินทร์: สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, 2553, หน้า 28.

จังหวัดสุรินทร์นั้นมีอาณาเขตดังนี้ อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศใต้ติดต่อกับประเทศกัมพูชา ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์ ห่างจากกรุงเทพมหานคร 454 กิโลเมตร พื้นที่ 9,101.381 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 17 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสุรินทร์, อำเภอปราสาท, อำเภอท่าตูม, อำเภอจอมพระ, อำเภอสนม, อำเภอเขวาสินรินทร์, อำเภอสนม, อำเภอรัตนบุรี, อำเภอสำโรงทาบ, อำเภอโนนนารายณ์, อำเภอสังขะ, อำเภอบัวเชด, อำเภอศีขรภูมิ, อำเภอลำดวน, อำเภอกาบเชิง, อำเภอพนมดงรัก, อำเภอชุมพลบุรี”¹⁹

ปราสาทที่สำคัญในเขตจังหวัดสุรินทร์ โดยแยกออกเป็นกลุ่มปราสาทของแต่ละอำเภอ เรียงลำดับจำนวนปราสาทจากมากไปน้อย ได้ดังนี้

อำเภอสังขะ มี 6 ปราสาท ประกอบด้วย (1) ปราสาทภูมิโพน ตำบลดม (2) ปราสาทสังข์ศิลป์ชัย ตำบลกระเทียม (3) ปราสาทมีชัยหรือปราสาทหมื่นชัย ตำบลกระเทียม (4) ปราสาทยายเหงา ตำบลสังขะ (5) ปราสาทบ้านจารย์ ตำบลจารย์ และ (6) ปราสาทบ้านด่าน ตำบลบ้านด่าน และนอกจากปราสาทขอมโบราณแล้ว ก็ยังมีธาตุเก่าแก่องค์สำคัญอีก 1 แห่ง คือ ธาตุบ้านธาตุ ตำบลพระแก้ว

อำเภอปราสาท มี 4 ปราสาท ประกอบด้วย (1) ปราสาทบ้านพลวง อำเภอปราสาท (2) ปราสาทบ้านไพล หรือวัดโคกปราสาท อำเภอปราสาท (3) ปราสาทบ้านทะนง อำเภอปราสาท และ (4) ปราสาทอังกัญโพธิ์ อำเภอปราสาท

อำเภอเมืองสุรินทร์ มี 3 ปราสาท ประกอบด้วย (1) ปราสาทเมืองที ตำบลเมืองที่ อำเภอเมืองสุรินทร์ (2) ปราสาทโอรัง ตำบลเฉนียง และ (3) ปราสาทเขาพนมสวาย อำเภอเมืองสุรินทร์ และนอกจากปราสาทหินแล้ว ก็ยังมีปรากฏร่องรอยเมืองโบราณในเขตอำเภอเมืองสุรินทร์ คือ กำแพงเมืองสุรินทร์และคูเมือง ทั้งชั้นนอกและชั้นใน

อำเภอศีขรภูมิ จำนวน 3 ปราสาท ประกอบด้วย (1) ปราสาทช่างปี่ ตำบลช่างปี่ (2) ปราสาทศีขรภูมิ หรือปราสาทบ้านระแวง ตำบลระแวง และ (3) ปราสาทบ้านอนันต์หรือปราสาทอนาร ตำบลยาง

อำเภอบัวเชด จำนวน 1 ปราสาท คือ ปราสาทตามอยหรือตามอญ ตำบลบัวเชด และอีก 1 ภู คือ ภูศาลา ซึ่งตั้งอยู่ตำบลบัวเชดเหมือนกัน

อำเภอท่าตูม จำนวน 2 ปราสาท ประกอบด้วย (1) ปราสาทบ้านบัลลังก์ ตำบลท่าตูม (2) ปราสาทนางบัวตูม อำเภอท่าตูม และมีแหล่งโบราณคดีอีก 1 แห่ง คือ โนนแท่น ตำบลโพนครก

¹⁹ สุพร ประเสริฐราชกิจ, อ้างแล้ว, หน้า 83.

อำเภอลำดวน มีจำนวน 3 ปราสาท คือ (1) ปราสาทบ้านตะเปียงเตี้ยหรือปราสาทระเปียงเตี้ย ตำบลตะเปียงเตี้ย (2) ปราสาทบ้านกระดุก ตำบลลำดวน และ (3) ปราสาทบ้านลำดวน ตำบลลำดวน

อำเภอพนมดงรัก มีจำนวน 3 ปราสาท คือ (1) ปราสาทตาเหมือน ตำบลปักไผ่ (2) ปราสาทตาเหมือนโต้ง ตำบลปักไผ่ และ (3) ปราสาทตาเหมือนธม อำเภอพนมดงรัก**อำเภอกาบเชิง** จำนวน 2 ปราสาท คือ (1) ปราสาทเบ็ง ตำบลปราสาทเบง (2) ปราสาทหมอนเจริญ ตำบลกาบเชิง

อำเภอเขวาสินรินทร์ มีจำนวน 2 ปราสาท คือ (1) ปราสาทแก้ว ตำบลบ้านแร่ (2) ปราสาททอง ตำบลตาตุ๊ก

อำเภอสำโรงทาบ มีจำนวน 1 ปราสาท คือ ปราสาทหมื่นศรีน้อย ตำบลหมื่นศรี

อำเภอจอมพระ มีจำนวน 1 ปราสาท คือ ปราสาทจอมพระ ตำบลจอมพระ

อำเภอสนม มีจำนวน 1 ปราสาท คือ ปราสาทบ้านสนม ตำบลสนม

อนึ่ง จากจากกลุ่มปราสาทขอมโบราณแล้ว ก็ยังมีปรากฏแหล่งโบราณคดีที่มีลักษณะเป็นปราสาท ในเขตอำเภอรัตนบุรี อีก 2 แห่ง คือ (1) ปราสาทวัดโพธิ์ศรีธาตุ ตำบลธาตุ (2) ปราสาทวัดบ้านหนองหิน ตำบลแรด และอีก 1 โบราณสถาน คือ โบราณสถานวัดป่าดงน้ำคำ ตำบลเชิด

4. พุทธศิลปกรรมที่มีปรากฏในปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์

4.1 สถาปัตยกรรม

จากหลักฐานทางโบราณคดีทั้งหมดที่มีปรากฏ พบว่าปราสาทที่เป็นพุทธสถานของพระพุทธศาสนา ในนิกายมหายาน แบบวัชรยาน ดังมีหลักฐานปรากฏใน “ในจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ซึ่งได้) กล่าวถึงพระปณิธานในการสถาปนารอคยาศาลหรือสถานพยาบาลในปีมหาศักราช 1108 (พ.ศ.1729) จำนวน 102 แห่ง ทุกๆ วิสัย (เมือง) ท้าวพระราชอาณาจักร”²⁰

(1) **อโรคยาศาล:** จากหลักฐานจารึกปราสาทตาพรหมของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ระบุไว้ว่า “อโรคยาศาลจำนวน 18 แห่งปรากฏจารึกที่มีข้อความคล้ายคลึงกันหมดทุกแห่ง โดยพบในประเทศไทยจำนวน 7 หลัก และอโรคยาศาลที่ 17 แห่ง โดยพบในดินแดนประเทศไทย มีความคล้ายคลึงกันทางรูปแบบสถาปัตยกรรม”²¹ ซึ่งการก่อสร้าง “อโรคยาศาล (นั้นจะ) ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ (1) สถานพยาบาล และ (2) สุตตาลัย (ศาสนสถานประจำอโรคยาศาลหรือปราสาทศิลา) อันเป็นที่ประดิษฐาน “พระโภชัชยคุรุไวฑูรยประภาสุต” หรือพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นครูของแพทย์ที่มีแสง

²⁰ อัญญาจค์ ชมดี, อ้างแล้ว, หน้า 123.

²¹ จารุวรรณ พึ่งเทียร, อ้างแล้ว, หน้า 114.

ประภามณฑลประดิษฐ์ตั้งแสงแก้วไพฑูริย์”²² ในส่วนของการจัดการสถานพยาบาลหรือโรคนาสนาสนั้น จารุวรรณ พึ่งเทียร ได้ระบุไว้ว่า “อโรคนาสนาขนาดใหญ่มีเจ้าหน้าที่คอยให้บริการทั้งหมด 200 คน ขนาดเล็กมีเจ้าหน้าที่ 50 คน และพระองค์จะทรงบริจาคการรักษาโรคแก่อโรคนาสนาเหล่านี้ปีละ 3 ครั้ง”²³ และ “ในปัจจุบัน เฉพาะในดินแดนภาคอีสานของประเทศไทย พบสุคตาลัยที่เป็นศาสนสถาน ประจำอโรคนาสนาจำนวนทั้งสิ้น 30 แห่ง ซึ่งเกือบราวหนึ่งในสามของจำนวน อโรคนาสนาทั้งหมด ทั้งยังพบศิลาจารึกอโรคนาสนาอีก 12 หลัก”²⁴

(2) **สุคตาลัย:** สำหรับในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ได้มีการสำรวจพบสุคตาลัย จำนวน 5 แห่ง คือ (1) ปราสาทบ้านปราสาท บ้านถนน ตำบลกระเทียม อำเภอสังขะ (2) ปราสาทช่างปี บ้านช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอศีขรภูมิ (3) ปราสาทจอมพระ บ้านจอมพระ ตำบลจอมพระ อำเภอจอมพระ (4) ปราสาทบ้านเนียง บ้านเนียง ตำบลบ้านเนียง อำเภอเมืองสุรินทร์ และ (5) ปราสาทตาเมือนตุ้ง บ้านหนองคันทนา ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก”²⁵

4.2 ประติมากรรมรูปเคารพ

(1) **หลักฐานที่ค้นพบประติมากรรม:** จากหลักฐานข้อมูลทางโบราณคดี ที่มีปรากฏในเขต จังหวัดสุรินทร์นั้น “นอกจากนี้ยังพบจารึกในกลุ่มจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จำนวน 3 หลัก คือ (1) จารึกปราสาท (สร.4) (2) จารึกตาเมือนตุ้ง (สร.1) และ (3) จารึกสุรินทร์ (สร.6)”²⁶ “ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ได้ปรากฏการสร้างประติมากรรมรูปเคารพเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปเคารพใน พระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น พระพุทธรูปปางสมาธิ พระพุทธรูปนาคปรก พระวัชรสัตว์ พระโพธิสัตว์วัชรปาณี พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นต้น” โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน 2 ปราสาทหลัก คือ ปราสาทตาเมือน และปราสาทตาเมือนตุ้ง ซึ่งจากการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีนั้นได้ “พบศิลาจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ประจำอโรคนาสนา 1 หลัก เป็นอักษรขอม ภาษาสันสกฤต กล่าวถึงพระโฆษชัยคุรุ พระโพธิสัตว์ผู้ประทานความไม่มีโรคแก่ประชาชนผู้นับถือ” และในปราสาทจอมพระ อำเภอจอมพระ จากการค้นพบหลักฐาน “จากการดำเนินการขุดแต่งของกรมศิลปากรเมื่อปี พ.ศ.2530 พบโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ เศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระวัชรสัตว์”

(2) ความหมายและความสำคัญของประติมากรรมรูปเคารพ

²² อัญญาต์ ชมดี, อ้างแล้ว, หน้า 124.

²³ จารุวรรณ พึ่งเทียร, อ้างแล้ว, หน้า 114.

²⁴ อัญญาต์ ชมดี, อ้างแล้ว, หน้า 126.

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ เรื่องเดียวกัน.

1. พระโภชัชยคุรุไวฑูรยประภาส (Bhaisajyaguru)

แนวความคิดที่โดดเด่นของพระพุทธศาสนาหายาน ที่พระพุทธศาสนิกายเถรวาทไม่มี ก็คือเรื่องแนวความคิดในการนับถือและบูชา พระโภชัชยคุรุ หรือ พระโภชัชยคุรุไวฑูรยประภา โดยเฉพาอย่างยิ่งใน “ประเทศทิเบต ประเทศจีน และประเทศญี่ปุ่น ซึ่งมีความศรัทธาต่อพระองค์ ในฐานะพระพุทธเจ้าการแพทย์ที่มีพุทธานุภาพในการรักษาโรคทั้งในระดับกายภาพและจิตวิญญาณ”²⁷ ดังนั้น พระนามเต็มๆ คือ “พระโภชัชยคุรุไวฑูรยประภาสภาคต พระนามของท่าน หมายถึงพระตถาคตเจ้าผู้เป็นบรมครูแห่งยารักษาโรค ผู้มีรัศมีน้ำเงินดั่งไฟฑูรย์ พระนามอื่น ๆ ของท่านคือ พระโภชัชยคุรุตถาคต พระมหาแพทย์ราชาพุทธเจ้า พระมหาโภชัชยราชพุทธเจ้า”²⁸ แต่ในมุมมองของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาชาวตะวันตก ได้ให้ความหมายของพระองค์ว่าเป็น “The Medicine Buddha”²⁹ ซึ่งแปลว่าพระพุทธเจ้าการแพทย์, หรือ “Healing Buddha”³⁰ แปลว่าพระพุทธเจ้าการแพทย์ และ “Master of Healing”³¹ ซึ่งแปลว่า อาจารย์แห่งสุขภาพ ก็มี ดังนั้น โดยภาพรวมแล้ว แนวคิดเกี่ยวกับพระองค์ก็คือ พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการแพทย์ หรือยา โดยมุ่งประสงค์เพื่อที่จะช่วยรักษาสรรพสัตว์ให้พ้นจากโรค ทั้งโรคทางกายและโรคทางใจก็คือความโง่เขลา หรือโรคกรรม เป็นต้น

รูปลักษณะ: พุทธลักษณะหรือรูปลักษณะที่มีการสร้างเป็นประติกรรมรูปเคารพ โดยเฉพาะใน ส่วนของ “การนับถือพระโภชัชยคุรุพุทธเจ้า หรือ “อาจารย์แห่งสุขภาพ” (Master of Healing) โดยส่วนมากมีรูปเคารพของพระองค์ท่านกับพระอมิตาภะประดิษฐานอยู่เคียงข้างพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้า ซึ่งโดยปกติแล้วการสร้างรูปเคารพของพระองค์ จะทรงถือบาตรแก้วไฟฑูรย์ และประดับด้วยหินรัตนสีน้ำเงินเข้ม โดยมีความเชื่อที่ว่า มีคุณสมบัติของการรักษาสุขภาพ พระวรกายของพระองค์มีลักษณะเหมือนแก้วไฟฑูรย์และมีแสงสว่างช่วงโชติ”³² ความแตกต่างในข้อปลีกย่อยของแต่ละประเทศนั้นมีความแตกต่าง ดังที่มีปรากฏ “ในความเชื่อของชาวจีนรูปของพระองค์อยู่ในท่านั่งสมาธิ มีรัตนเจดีย์วางบนพระหัตถ์ บ้างถือกระบุงยา”³³ แต่ ดี. คีโอน (D.Keown) บอกว่าเป็น “ขวดน้ำยาทิพย์”³⁴

²⁷ Damien Keown, *Dictionary of Buddhism*, (London: Oxford University Press, 2005), p.31.

²⁸ <https://th.wikipedia.org/wiki/พระโภชัชยคุรุ>

²⁹ Damien Keown, *Ibid.* p.31.

³⁰ หน้า 65.

³¹ Peter Harvey, *An Introduction to Buddhism Teachings, History and Practices*, (UK: Cambridge University Press, 2005), p. 189.

³² *Loc., Cit.*, p. 189.

³³ <https://th.wikipedia.org/wiki/พระโภชัชยคุรุ>

³⁴ Damien Keown, *Ibid.* p.31.

แต่ในมิติของความเชื่อของชาวทิเบตนั้น “...พระองค์มีกายสีน้ำเงินเข้ม นั่งสมาธิ พระหัตถ์ขวาถือยาสมุนไพโร (ทางจีนนิยมเป็นเห็ดหลินจือ) พระหัตถ์ซ้ายถือบาตรวางบนพระเพลา ถือกันว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่สามารถรักษาโรคทางกาย และโรคทางกรรมของสัตว์โลก...”³⁵ ซึ่งในส่วนทิวทัศน์ที่ประดิษฐานพระองค์ ซึ่งง่ายสำหรับการสังเกตนั้น โดยทั่วไป “รูปสักการะพระองค์ มักประทับอยู่เบื้องซ้ายของพระศรีศากยมุนีพุทธะ และเสร็จประทับทางทิศตะวันออก (ตรงกันข้ามกับพระอมิตาภะ) ในสถูปธรรมปุดทริกสูตร กล่าวถึงนางกุกุทันตีว่าเป็นรากษสีประจำในพระองค์ และทรงมีมหาโยคีเสนาบดีรักษา 12 ตน คัมภีร์ไภษัชยคุรุไวฑูรยประภาตถาคตสูตรนี้ พระอาจารย์ธรรมคุปต์ (พ.ศ. 1667-1702) ได้แปลเป็นภาษาจีน”³⁶

ความเชื่อ: ในส่วนของความเชื่อหรือความศรัทธาที่ต่อพระไภษัชยคุรุพุทธเจ้านั้น “พระไภษัชยคุรุเป็นที่นับถืออย่างแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธมหายาน แต่ไม่มีนิทานเป็นของตนเองอย่างพระอมิตาภะ ทรงมีแดนศุภดิไวฑูรย์ที่เหมือนกับแดนสุขาวดีของพระอมิตาภะ นอกจากนี้ในคัมภีร์ไภษัชยคุรุไวฑูรยประภาสัปปุทธปุรวปนิธานสูตร กล่าวว่า ทรงเป็นหนึ่งในพระไภษัชยคุรุทั้ง 7 มีพระโพธิสัตว์เป็นสาวก 2 องค์ คือ พระสุริยประภาโพธิสัตว์ และพระจันทร์ประภาโพธิสัตว์ ดังนั้น จึงเป็นที่มาของพระกริ่งปวเรศ ที่มีการจัดสร้างขึ้นเฉพาะในราชอาณาจักรไทยแต่เพียงผู้เดียว เพราะพุทธลักษณะของพระกริ่งคล้ายคลึงกับพระไภษัชยคุรุพุทธเจ้ามาก”³⁷ ดังนั้น ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวมหายานนั้นมีความเชื่อว่า พระองค์เป็น “พระพุทธรูปแห่งการรักษาพยาบาล ทรงรักษาโรคทุกชนิด รวมทั้งโรคคืออวิชชา ในไภษัชยคุรุไวฑูรยประภาตถาคตสูตร ได้กล่าวถึงประณิธานของพระองค์ที่ขอให้สรรพสัตว์ปราศจากโรคภัยทั้งปวง”³⁸ และในส่วนของการบูชาพระองค์ โดยเฉพาะ “ในพิธีกรรมการดูแลสุขภาพของชาวจีนนั้น ประชาชนต้องรักษาศีล 8 ข้อตลอด 7 วัน, ถวายทานต่อพระสงฆ์ บูชาพระไภษัชยคุรุพุทธเจ้า และสาธยายพุทธมนต์ของพระองค์ 75 ครั้ง แล้วสร้างรูปเคารพของพระองค์อีก 7 องค์ แล้วหลังจากนั้นพิจารณาใคร่ครวญในองค์พระปฎิมากร ซึ่งเป็นรูปเคารพของพระองค์ ด้วยเหตุผลเพื่อต้องการให้มีชีวิตชีวาขึ้นด้วยพลังทางจิตวิญญาณและพลังการรักษาของพระองค์. ในประเด็นนี้ก็เพื่อต้องการให้ผู้ศรัทธาได้มีกำลังใจด้วยพลังที่เกิดจากจิตศรัทธาที่มีต่อพระองค์”³⁹

³⁵ <https://th.wikipedia.org/wiki/พระไภษัชยคุรุ>

³⁶ พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 51.

³⁷ <https://th.wikipedia.org/wiki/พระไภษัชยคุรุ>

³⁸ <https://th.wikipedia.org/wiki/พระไภษัชยคุรุ>

³⁹ Peter Harvey, *Ibid.* p. 189.

2. พระวัชรสังข์ (Vajrasattva): พระพุทธเจ้าผู้สูงสุดของนิกายตันตระ หมายถึง พระผู้มีสารัตถะที่แกร่งดุจวัชระ ซึ่งถือว่า เป็นหลักสูงสุดแห่งเอกภาพ คำว่า “วัชระ” ในที่นี้ หมายถึง ศูนยตา และคำว่า “สัตตวะ” หมายถึง ความบริสุทธิ์อันปรากฏในสรรพสัตว์และสรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาล ทั้งสองนี้เป็นธรรมชาติแห่งวัชรสังข์ นอกจากนี้ ยังถือว่า วัชรสังข์เป็นจิตบริสุทธิ์ปราศจากมลทินครอบครองจักรวาล และเป็นแกนของธรรมะทั้งปวงอีกด้วย บางครั้งทางฝ่ายวัชรยานอธิบายว่า วัชรสังข์เป็นหนึ่งในเดียวกับธรรมกาย แต่บางครั้งก็อธิบายแยกออกมาเป็นกายที่ 4 ของพระพุทธเจ้าเรียกว่า สหัสกาย วิวัฒนาการแห่งความคิดในเรื่องวัชรสังข์นี้เมื่ออธิบายว่า วัชรสังข์เป็นปฐมพุทธะ หรืออาทิพุทธะ พระองค์ทรงมีคุณลักษณะแห่งสมาธิ 5 ประการ เชื่อมโยงไปสู่ธยานิพุทธะ 5 พระองค์ ได้แก่ พระไวโรจนะ พระรัตนสัมภวะ (รัตนเกตุ) พระอมิตาภะ พระอมโฆลสิทธิ และพระอักโขภยะ ซึ่งแต่ละพระองค์ทรงเป็นใหญ่เหนือชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ตามลำดับ ซายาของพระวัชรสังข์ คือ พระนางวัชรวาราทิ หรือ พระนางปรีชญาปารมิตา ฝ่ายเนปาลนิยมเขียนรูปพระหัตถ์ประทับบนพระจันทร์เสี้ยวเหนือจินตามณี ซึ่งอยู่ตรงกลางดอกบัวบนยอดเขาพระสุเมรุ อันถือว่าเป็นศูนย์กลางของจักรวาล พระวัชรสังข์นั้นนิยมทำเป็นรูปปลิงค์ อันหมายถึงองค์กำเนิด คือ พระอาทิพุทธะ ในทิเบต พระวัชรสังข์มักประทับนั่งบนดอกบัวในท่าขัดสมาธิเพชร แต่บางครั้งห้อยพระบาทขวาอยู่บนดอกบัว ทรงมงกุฎลักษณะเดียวกับพระธยานิโพธิสังข์ พระหัตถ์ขวาทรงวัชระอยู่ที่ระดับอก และพระหัตถ์ซ้าย ทรงระฆังระดับสะโพก ต่างกับพระธยานิพุทธะองค์อื่นตรงที่มักจะ อยู่ในท่ายับ-ยุม โดยที่ศักดิ์ของพระองค์จะถือด้วยที่ทำจากกะโหลกศีรษะ พระวัชรสังข์เป็นปางที่บูชาในพิธีเฉพาะสำหรับผู้เข้าพิธีอภิเษกในวัชรยานเท่านั้น⁴⁰

3. พระโพธิสังข์วัชระปาณี (Vajrapani): ซึ่งหากแปลตามศัพท์ สามารถแปลได้ว่า “พระผู้ถือวัชระ” เป็นชื่อพระโพธิสังข์องค์หนึ่ง แทนอำนาจทั้งหมดของพระพุทธเจ้า ดั่งเด่นพระอวโลกิเตศวรเป็นสัญลักษณ์ของมหากรุณา และพระมัญชุศรีเป็นสัญลักษณ์ของปัญญา ผู้ที่กราบไหว้พระวัชระปาณี เชื่อว่า พระองค์สามารถจัดอุปัทวันตรายทั้งปวงได้รูปพระวัชระปาณีบางครั้งเป็นรูปคู่กับพระชายาในท่ายับ-ยุม ทำเทียบคนอยู่อันเป็นสัญลักษณ์ของการเอาชนะอวิชา⁴¹

4. พระโพธิสังข์อวโลกิเตศวร (Avakokitesvara): พระองค์มีสถานะเป็นพระโพธิสังข์ ซึ่งมีความสำคัญมากที่สุดพระองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เป็นพระโพธิสังข์คู่พระบารมีของพระอมิตาภพุทธเจ้า ทรงประกอบด้วยพระมหาเมตตา และพระมหากรุณาธิคุณคอยช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ยากโดยเฉพาะในการเดินทางหรือเวลาประสบอัคคีภัย เป็นต้น ปางหนึ่งของอวโลกิเตศวรซึ่งเป็นสตรี ได้แก่ เจ้าแม่กวนอิม เป็นพระโพธิสังข์ที่พุทธศาสนิกชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คุ้น

⁴⁰ พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาบาล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, อ้างแล้ว, หน้า 331-332.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 331.

ญี่ปุ่น และเกาหลี เคราพยก่องมาก ในทิเบตนิยมบูชาพระนางตารา ซึ่งเป็นพระชายาของพระอวโลกิเตศวร และถือนองค์พระทะเลลามะที่ 14 เป็นอวตารปางหนึ่งของพระโพธิสัตว์องค์นี้ด้วย⁴²

5. บทสรุป

ดังนั้น จากหลักฐานของวัตถุทางพระพุทธศาสนาหายานที่ปรากฏในปราสาทขอมเหล่านี้ เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ทางโบราณคดี ซึ่งเป็นข้อมูลที่สามารถระบุได้ว่า ในเขตพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ ได้เคยเป็นพื้นที่ ซึ่งมีพระพุทธศาสนาหายาน แบบวัชรยาน ได้เผยแพร่เข้ามาก่อนพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งพระพุทธศาสนาหายาน แบบวัชรยานนี้มีอิทธิพลต่อความเชื่อและฝังรากลึกในจิตใจของประชาชนในเขตพื้นที่อย่างมาก กระทั่งมีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาอย่างมั่นคงต่อพระรัตนตรัย และได้สร้างศาสนวัตถุ และประติมากรรมทางด้านพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นพุทธบูชาและได้ประกาศพลังศรัทธาที่มีต่อหลักธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ด้วยการสร้างปราสาทเพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และสร้างศาสนสถาน ประติมากรรมรูปเคารพ ดังที่มีการพบภาพแกะสลักของพระไภษัชยคุรุ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระวัชรสัตว์ หรือลวดลายของปราสาทที่ปรากฏอยู่ที่หน้าบัน ทับหลัง กรอบประตู ฯลฯ ล้วนแต่แสดงถึงคติความเชื่อและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาิกายมหายานที่มีอิทธิพลในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งหลักฐานทางพุทธศิลปกรรมเหล่านี้ย่อมแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรขอมโบราณที่มีหลักฐานด้านโบราณคดีมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรเจนละ ซึ่งมีอิทธิพลในพื้นที่ของอีสานใต้ โดยเฉพาะเมืองสุรินทร์มากกว่า 1,000 ปี รวมทั้งการสร้างสถาปัตยกรรม และประติมากรรมรูปเคารพอันเนื่องด้วยพุทธศิลป์นี้ก็เพื่อเกื้อกูลแก่คนทั่วไป อันเป็นการบำเพ็ญบารมีแบบพระโพธิสัตว์ ตามแบบคติความเชื่อของพระพุทธศาสนาหายาน ในเขตพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ และใกล้เคียง ซึ่งยังทรงคุณค่า และมีอิทธิพลต่อคติความเชื่อและการดำเนินชีวิตของประชาชน

เอกสารอ้างอิง

จารุวรรณ พึ่งเทียร, **พุทธศิลป์**, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

เชษฐ ติงสัญชสี, **ประวัติศาสตร์ศิลปะ อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**, พิมพ์ครั้งที่ 3, นนทบุรี: มิวเซียม เพรส.

ภภาพล จันทรวิวัฒนกุล, **30 ปราสาทขอมในเมืองพระนคร**, นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2560.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

สันติ เล็กสุขุม, **ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย**, กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2547.

สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์, **พระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยา ประวัติศาสตร์ชนชาติไทยกับปฏิมากรรมในพระพุทธรศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2549.

สุพร ประเสริฐราชกิจ, **รวมประวัติและสัญลักษณ์ 76 จังหวัด**, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: รวมสาส์น (1977)

จำกัด, 2537.

บรรณ สวันตร์จัน, **พงษาวดารเมืองสุรินทร์**, พิมพ์ครั้งที่ 3, สุรินทร์: สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม,

2553.

พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2542.

Damien Keown, **Dictionary of Buddhism**, London: Oxford University Press, 2005, p.31.

Peter Harvey, **An Introduction to Buddhism Teachings, History and Practices**, UK: Cambridge University Press, 2005.

<https://th.wikipedia.org/wiki/พระไภษัชยคุรุ>.